

ΤΟ ΑΓΓΕΛΜΑ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΕΙΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ*

ΥΠΟ
ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Εἶναι πανελληνίως γνωστὴ ἡ παράδοσις περὶ τῶν τηγανισμένων ψαριῶν, ποὺ ἀναζοῦν ὡς ἐκ θαύματος καὶ πηδοῦν εἰς τὸ ὕδωρ, διὰ νὰ καταστῇ πιστευτὸν εἰς τοὺς ἀπιστοῦντας καλόγερον, καλόγριαν κ.ἄ. τὸ ἄγγελμα τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων¹.

Πολὺ ὀλιγώτερον διαδεδομένον ἀπαντᾷ δημοτικὸν τραγούδι, ἀποδίδον εἰς στίχους τὴν παράδοσιν ταύτην. Τὸ τραγούδι τοῦτο, δημοσιεύθεν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου τὸ 1852², ἐθεωρήθη πολὺ ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη διὰ διασφόρου λόγου ὡς κατασκευασμὰ τοῦ Ζαμπελίου³.

Ἡ ἀνακοίνωσις μου ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν παρουσίασιν καὶ ἐξετάσιν θρακικῆς παραλλαγῆς κατὰ τὰ ἄλλα γενικώτερον γνωστῶν ἐν τῶν ἑλληνικῶν χώρων τραγουδιοῦ, εἰς τὰς ὁποίας ὄχι μόνον τὸ ἐπεισόδιον τῶν τηγανισμένων ψαριῶν ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπεισόδιον θαυμασίας ἀναβιώσεως βραστοῦ πετεινοῦ ἀποδίδονται εἰς στίχους, πρὸς πίστωσιν τῆς ἀληθείας τοῦ ὡς ἄνω συμβάντος τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ὑπαρξίς εἰς τὰ τραγούδια καὶ τοῦ τελευταίου θέματος τούτου τοῦ πετεινοῦ ἀποτελεῖ μίαν ἐπὶ πλέον ἰσχυράν ἐνδειξιν ὅτι τὰ ὡς ἄνω ὑπὸ τοῦ Ἀποστολάκη ὑποστηρικθέντα ἐν σχέσει μὲ τὸ τραγούδι περὶ τῶν τηγανισμένων ψαριῶν, τὰ ὁποῖα καὶ ἄλλοι ἐδέχθησαν⁴, ἀπέχουν, ἐν πολλοῖς τοῦλάχιστον, τῆς πραγματικότητος.

Τὸ κείμενον τοῦ τραγουδιοῦ, ὡς ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου, ἔχει ὡς ἑξῆς:

*Καλόγρια ἐμαγέρευε ψαράκια 'ς τὸ τηγάνι
καὶ μιὰ φωνὴ ψηλὴ φωνὴ ἀπανωθιὸ τῆς λέγει·
«Πάφε, γριὰ, τὸ μαγερεῖο κ' ἡ Πόλη θὰ τουρκεψῇ»*

* Ἀνακοίνωσις ἐνώπιον τοῦ Β' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἡπειρος, Μακεδονία, Θράκη), ποὺ ἔλαβε χώραν εἰς Κομοτηνὴν ἀπὸ 19-22 Μαρτίου 1975.

1. Βλ. κυρίως Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, 1904, σ. 21, ἀρ. 31 καὶ 32· 2, 1904, σ. 656-657, ἀρ. 1.

2. Σπυρίδωνος Ζαμπελίου, Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκδοθέντα μετὰ μελέτης ἱστορικῆς περὶ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Κερκύρα 1852, σ. 600, ἀρ. 2.

3. Γιάννη Ἀποστολάκη, Τὸ τραγούδι τῆς Ἀγιά Σοφίᾶς, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 13-15.

4. Μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Γ. Α. Μέγας (Οἱ τραπεζουντιακοὶ θρῆνοι ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖου 8 [1953-54], σ. 3).

—“Όταν τὰ ψάρια πεταχτοῦν καὶ βγοῦν νὰ ζωντανέψουν,
5 τότε κι ὁ Τοῦρκος θέλει μπῆ κ’ ἡ Πόλη θὰ τουρκένην”.
Τὰ ψάρια ἐπεταχτήκανε, τὰ ψάρια ζωντανέψαν
κι ὁ Ἀμνηρᾶς εἰσέβηκε ἀτός του καβαλλάρης.

Ὁ Ἀποστολάκης, ἀφοῦ χαρακτηρίζη ἐν ἀρχῇ τὸ τραγούδι ὡς νεώτερον κατασκευάσμα, ἐπικαλεῖται διάφορα στοιχεῖα ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ κειμένου του πρὸς στήριξιν τῆς ἀπόψεώς του. Συγκεκριμένως ἰσχυρίζεται ὁ συγγρ.: α’) ὅτι ὁ δημοτικὸς ποιητὴς θὰ ἔλεγε «τηγάνιζε» κι ὄχι «μαγεύειρε στοὺς τηγάνι», «πάψε τὸ μαγεύειρεμα» ἢ καλύτερα «τὸ τηγάνισμα» καὶ ὄχι «πάψε τὸ μαγεύειρε» β’) ὅτι «ἀοριστία καὶ μυστήριον ζώνει τὴ φωνή», ἢ ὅποια κατ’ αὐτόν, δὲν εἶναι φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ, διότι «θα ἦταν ἀστεῖον νὰ φανταστῆς τὸ Θεὸ νὰ φροντίζη γιὰ τὸ τηγάνισμα τῆς καλογοριᾶς, ὅπως φρόντισε γιὰ τὴ λειτουργία τῆς Ἀγίας Σοφίας» καὶ γ’) ὅτι «καὶ ὁ τελευταῖος χοντρός καὶ ἀκαλαίσθητος στίχος φτειάχτηκε μὲ ὅ,τι χτυπητὸ ὑλικὸ εἶχε πρόχειρο ἀπὸ τὰ διαβάσματά του ὁ κατασκευαστής, ἔτσι μονάχα γιὰ νὰ μπῇ ὅπως ὅπως ἓνα τέλος στοὺς τραγούδι. . .».

Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ Ἀποστολάκης κρίνων μὲ ἀπόλυτα αἰσθητικὰ καὶ λογικὰ κριτήρια φθάνει εἰς ὑπερβολάς, ὅταν θεωρῇ ὡς τινὰ νεώτερα κατασκευάσματα ἢ συνθέσεις λογίων ὅσα τραγούδια δὲν καταπαρέρχονται εἰς τοὺς αὐστηροὺς ποιητικοὺς κανόνας. Ἡ τάσις ὅμως αὕτη ποιητικῆς κατὰ τὸν τρόπον ἐξιδανικεύσεως τῆς δημοτικῆς ποιήσεως παραγνωρίζει, ἀντὶ τῆς ἀπλῆς ἀπλῆν ἀλλὰ βασικὴν λογικὴν ἀρετὴν, ὅτι δηλ. τὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶναι δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ καὶ ὅπως ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ πάντοτε ἴσης ἀξίας. Κατ’ ἀκολουθίαν τὰ ποιητικὰ κατώτερα τραγούδια δὲν σημαίνει ἀναγκαιῶς ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε γνήσια ἐμπνεύσεις καὶ συνθέσεις τοῦ λαοῦ. Ὁ ἔχων βιώματα ἐκ τῆς λαϊκῆς ζωῆς καὶ εἰδικώτερον ἄμεσον ἐμπειρίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως δύναται εὐκόλως νὰ πιστοποιήσῃ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου. Πέρα ὅμως τῆς ἀνωτέρω ἀρχῆς μερικὰ τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Ἀποστολάκη εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, καὶ ἀμφιβόλου ἀποδεικτικῆς ἀξίας¹.

1. Ὡς πρὸς τὸ α’ ἐπιχείρημα παρατηρῶ ὅτι τὸ κατ’ Ἀποστολάκην νόθον «μαγεύειρε ’ς τὸ τηγάνι» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «τηγάνιζε» θὰ ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ εἰς ποιητικὸν μάλιστα κείμενον. Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς τοῦ τραγουδιοῦ, αἱ ὁποῖαι δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν προέλθει, ὅλαι τοῦλάχιστον, ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Ζαμπέλιου ἀναφέρεται:

Καλόγρια μαγεύειρεν ψαράκια ’ς τὸ τηγάνι

(Κέντρον Λαογραφίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν [ἐφεξῆς ΚΛ], χφ. 31, σ. 90, ἀρ. 1α [Πόντος, Τραπεζοῦς; . . .])

Κ’ ἡ καλογρά μαγέρενε ψαράκια ’ς τὸ τηγάνι

(ΚΛ, χφ. 1380Α, σ. 150-151 [Τζεμιμάδον Λασιθίου, 1939])

Καλούγρια μαγεύειριβι ψαράκια στοὺς τηγάνι

καὶ μιὰ φωνὴ ἀγγελικὴ ἀπανουθὶδ τῆς λέει

«Πάπι, κυρά μ’, τὰ ψάρια σου, πάπι τοῦ μαγευεῖ σου...»

(ΚΛ, χφ. 1445, σ. 20 [Σουφλί, 1940])

Καλόγρια ἐτηγάνιζε ψαράκια στοὺς τηγάνι...»

Φωνὴ ἀκούστη ἐξ οὐρανοῦ, ἀπ’ ἀρχαγγέλου στόμα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ θέμα μου εἶναι ἄλλο, σπεύδω νὰ ἐξετάσω συναφῇ πρὸς αὐτὸ σημειώσιν τοῦ Ἀποστολάκη διὰ τὸ ἀνωτέρω τραγούδι, τὴν ὁποίαν παραθέτει οὗτος πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεώς του. Γράφει ὁ συγγρ.: «Ἄλλη παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ δὲν βρίσκεται· μιὰ ἀπὸ τὸ Χατζηγύρι τῆς Κισσάνης τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου εἶναι κι αὐτὴ ἀποτυχημένη προσπάθεια νὰ μπῇ σὲ στίχους ἢ παράδοση:

Ἀλέξανδρος ὁ βασιλεὺς καὶ Κωσταντῆς ἀντάμα
μαζ' ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν σὲ μιὰ χρυσὴ ταβέρνα,
μαζ' εἶχαν καὶ τ' ἀλόγατα 'ς τὸ πλάγι τους δεμένα
κ' ἓνα μικρὸ παιδόπουλο πηγαίνει καὶ τοὺς λέγει·

5 «καλὰ τρῶτε καὶ πίνετε κ' οἱ (Τοῦρκοι)¹ ἄς μᾶς κουρσεύουν.

Πάτησε ὁ (Τοῦρκος)¹ τὸ Ρωμιό, πῆρε τ' βασιλωσύνη.

—Ἀν πάτ'σε ὁ (Τοῦρκος)¹ τὸ Ρωμιό, πῆρε καὶ τ' βασιλωσύνη,
τὰ ψάρια ἀπὸν φένομεν 'ς τὴν κρύα βρύσ' νὰ πέσαν».

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω παρατηρῶ ὅτι: α') ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι παραλλαγαὶ τοῦ τραγουδιοῦ νεώτεραι μὲν ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἀρτιώτεραι· β') ἡ παρατιθεμένη ἀπὸ τὸ Χατζηγύρι τῆς Κισσάνης δὲν ἀποτελεῖ παραλλαγὴν τοῦ τραγουδιοῦ ἀλλὰ παραλλαγὴν ἄλλου ἐντελῶς διαφόρου τραγουδιοῦ, τοῦ ἀκριβεστέρου τραγουδιοῦ τοῦ Μικροῦ Βλαχόπουλου, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχει συμφυρθῇ τὸ θέμα τῶν παρατιθεμένων ψαριῶν καὶ γ') ἂν δεχθῇ κανεὶς ὅτι ἐν προκειμένῳ ἔχομεν κατ' Ἀποστολάκην ἀποτυχημένην προσπάθειαν νὰ μπῇ σὲ στίχους ἢ παράδοση», ὅσα διερωτηθῇ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἀποστολάκου ἡ προσπάθεια αὕτη καὶ ἡ ἀπάντησις θὰ εἶναι, πάντως ὅχι ἀπὸ τὸν Ζαμπέσκου, ὁ ὁποῖος ἀγνοεῖ τὸ τραγούδι. Τὸ θέμα ὅμως τοῦ ζωντανεύματος τῶν παρατιθεμένων ψαριῶν ἀναφέρεται, ὡς ἐν ἀρχῇ

«Πάψε, γριά, τὸ μαγεργεῖο κ' ἡ Πόλη θὰ τουρκεύη».

(ΚΛ, χφ. 1768, σ. 91-94 [Πρέβεζα, 1952]).

Πέρα τούτου τὸ τηγανίζω ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ μαγερεύω καὶ εἰς περὶ ἀκόμη κείμενα. Οὕτως εἰς παράδοσιν ἐκ Σκύρου μὲ τὸ αὐτὸ ὡς καὶ τὰ τραγούδια θέμα ἀναφέρεται: «Τὸ τζαιρὸ π' ἔφθανε οἱ Τοῦρτσι μὲ τὸ Μ'χαμέττ τσαι πέρανε τ' Μπάλι, ἔτونه σ' ἓνα μοναστήρι μιὰ καλογριζὰ τσαι τ'γάν'ζε μέσα σ' ἓνα τ'γάνι ψάρια. Κλεισμένη μέσα στὸ τσελί τ'ς δὲν ἔξερ' εἰδα γ'νότανε ὄξου. Τσεῖ π' μαγέρεψε, ἀκούει μιὰ φ'νὴ τσαι τ'ς λέει: Πάψε τὸ τ'γάν'σμα τσ' ἡ Πόλη θὰ τουρτσέψη...» (Νίκης Πέρδικα, Σκύρος 2, Ἀθήναι 1943, σ. 134, ἀρ. 7).

Ἀναφορικῶς πρὸς τὸν β' ἰσχυρισμὸν τοῦ Ἀποστολάκη ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ὅτι δὲν φαίνεται νὰ στηρίζεται εἰς τὰ πράγματα. Ἡ φωνὴ εἶναι «ἀγγελικὴ» ἢ «ἐξ οὐρανοῦ» ὡς εἰς τὰ ἀμέσως ἀνωτέρω παρατεθέντα ἀποσπάσματα τραγουδιῶν, οὐδ' ὅλως δὲ εἶναι ἀάστειο νὰ φανταστῇς τὸ Θεὸ νὰ φροντίζῃ γιὰ τὸ τηγάνισμα τῆς καλογριᾶς καὶ νὰ τὴν προειδοποιῇ διὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δοθέντος ὅτι κατ' ἄλλα τραγούδια, τῶν ὁποίων τὰ κείμενα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παρατεθοῖν ἐδῶ, τὸ τελευταῖον τοῦτο γίνεται καὶ διὰ συμβάντα ὀλιγώτερον σημαντικὰ.

1. Εἰς τὸ κείμενον τοῦ τραγουδιοῦ ἀντὶ τῆς λέξεως Τοῦρκος, Τοῦρκος, ὑπάρχουν ἀποσιωποητικὰ μὲ ἐπὶ τῇ τελείᾳ στιγμὰς. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἔχει παραλειφθῇ ἡ ὡς ἄνω λέξις.

2. Βλ. ἄνωτ. τῆς παρούσης μελέτης σ. 4, σημ. 1. Ἰσως διατυπωθῇ ἡ ἀντίρρησης ὅτι αἱ μνημονευθεῖσαι παραλλαγαὶ εἶναι νεώτεραι. Ἡ περιφρόνησις ὅμως τῶν νεωτέρων παραλλαγῶν, τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύει ὁ Ἀποστολάκης εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος μελέτην του περὶ τοῦ τραγουδιοῦ τῆς Ἀγιά Σοφιάς, δὲν εἶναι πάντοτε ἐνδεδειγμένη. Ὡς εἶναι γενικώτερον γνωστόν, εἶναι δυνατόν νεωτέρα παραλλαγή, διασώζουσα παλαιότεραν παράδοσιν, νὰ παρέχῃ ἀρτιώτεραν εἰκόνα τοῦ τραγουδιοῦ.

υπεδηλώθη, καὶ εἰς ἄλλας θρακικὰς παραλλαγὰς τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Μικροῦ Βλα-
χόπουλου, αἱ ὁποῖαι εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν περιοχὴν Διδυμοτείχου. Πέρα τούτου εἰς τὰς
αὐτὰς παραλλαγὰς τοῦ τραγουδιοῦ γίνεται παραλλήλως λόγος καὶ περὶ ζωντανεύματος
βραστοῦ πετεινοῦ, πρὸς πίστωσιν τῆς ἀγγελίας τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,
ὡς ἐλέχθη. Ἴδου τὰ σχετικὰ κείμενα 3 ἐκ τῶν παραλλαγῶν τούτων. Ἐκ τῶν ὑπολοί-
πων πολυαριθμῶν παραλλαγῶν τοῦ τραγουδιοῦ εἰς τὸν σχετικὸν φάκελον τοῦ Κέντρου
Λαογραφίας ἐλλείπουν καὶ τὰ δύο ἐπεισόδια.

Α'

Ἀλέξανδρος ὁ βασιλιάς κι ὁ μικρο-Κωνσταντῖνος
μαζ' ἔτρωγαν, μαζ' ἔπιναν, μαζὶ χαροκοπιούνταν.
Ἀκοῦν λαλιά πὸν τὸ Θεό, λαλιά πὸν τὰ οὐράνια.
«Θὰ πάρ' ὁ Τούρκος τὸ ψομί, θὰ σέβη μέσ' στὴν Πόλη».

5 Ἀλέξανδρος δὲν πίστεψε, Ἀλέξης δὲν πιστεύει.
«Ντὰ βγοῦν τὰ ψάρια π' τὸν νταβὰ κι πετεινὸς στὴ βράση,
τότε κι ὁ Τούρκος θὰ γινῇ ἀφέντης μέσ' στὴν Πόλη».

Τὸν λόγο δὲν ἀπόσουσι κι γίνῃ τὸ ἄλλα.

Πηδοῦν τὰ ψάρια στὸν νταβὰ καὶ πετεινὸς

10 κι οὐ πετεινὸς ἐλάλησε κι ὁ Ἀλέξανδρος πιστεύει¹.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἀλέξανδρος κι βασιλιάς κι μικρο-Κωνσταντῖνος
μαζὶ ἔτρωγαν, μαζὶ ἔπιναν, μαζὶ χαροκουπιόνταν,
κεῖ πῶτρωναν κι κεῖ πὸν ἔπιναν, κεῖ πὸν χαροκουπιόνταν
τ'ς ῥθι λαλιά πὸν τὸν Θεό, λαλιά πὸν τὰ οὐράνια:

5 «Θὰ πάρῃ Τούρκους τὸν ψομί, θὰ σέβῃ κι μέσ' στὴν Πόλη».

—Ντὰ βγῇ τὸν ψάρ ἀπ' τὸν ταβὰ κι πέτεινους ἀπ' τὸν τέντζιρ'
θὰ πάρῃ κι Τούρκους τὸν ψομί, θὰ σέβῃ κι στὴν Πόλη».

Ρίθκι τὸν ψάρ' ἀπ' τὸν ταβὰ κι πέτεινους ἀπ' τὸν τέντζιρ'
πῆρι κι Τούρκους τὸν ψομί, σέβκι κι στὴν Πόλη².

Γ'

Ἀλέξανδρος κι βασιλιάς κι μικρο-Κωνσταντῖνος
μαζ' ἔτρωγαν, μαζ' ἔπιναν, μαζὶ χαροκουπιούνταν.
Κεῖα πῶτρωναν, κεῖ π' ἔπιναν, κεῖ πὸν χαροκουπιούνταν
ῥ-ῆρθι λαλιά πὸν τὸ Θεό, λαλιά πὸν τὰ οὐράνια.

5 «Μᾶς πῆρι Τούρκους τὸ ψομί κι πάτ'σι μέσ' στὴν Πόλη».

Κι Κώστας δὲν τὸ πίστεψι κι Κώστας δὲν τὸν πιστεύει.

1. Πολ. Παπαχριστοδούλου, Εἰσαγωγὴς θρακικῶν ἐκπομπῶν τοῦ ραδιοφωνικοῦ
σταθμοῦ Ἀθηνῶν τῶν μουσικῶν κειμένων δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. Γλωσσ.
Λαογρ. Θεσσαυροῦ 31 (1965), σ. 96-97 (Καρωτή).

2. ΚΛ, χφ. 3039, σ. 83 (Βρυσικά Διδυμοτείχου, 1966).

ν-Είχαν ἀρνίθι πῶβραζαν, ψάρι πὸν τηγανίζαν.

«Ντά ρχτῇ τὸ ψάρ' πὸν τὸν ταβά, κὶ πέτνους πὸν τὸν τζέντζιρ».

Ρίχθκι τὸ ψάρ' πὸν τὸν ταβά, κὶ πέτνους πὸν τὸν τζέντζιρ,

10 *τότε Κώστας τοῦ πίστιμι, τότε Κώστας πιστεύει¹.*

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ θέμα τῆς θαυμασίας ἀναβιώσεως τῶν τηγανισμένων ψαριῶν, τοῦ ὁποίου παλαιστάτη ὑποτύπωσης εἶναι ἴσως διοσημεία παρ' Ἡροδότῃ λαβοῦσα χώραν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς Θράκης, κατὰ τὴν ὁποίαν ἰχθύες ταριχευμένοι ἤρχισαν νὰ πηδοῦν καὶ νὰ ἀσπαίρουν καθ' ὃν χρόνον εὐρίσκοντο ἐπὶ τῆς πυρᾶς καὶ ἐψήνοντο², ἐλέγχθη ἤδη ὅτι τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς τὰ τραγούδια ἐκ τῶν παραδόσεων, ποὺ ἀναφέρονται συνήθως εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ σπανίως εἰς τὴν ἄλωσιν ἐνὸς κάστρου³. Τοῦτ' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι συνέβη καὶ μὲ τὸ ἕτερον θέμα τοῦ ζωντανεύματος τοῦ πετεινοῦ. Καὶ τοῦτο δηλ. ἀποτελεῖ θέμα κυρίως παραδόσεων καί, ὅπερ ἐν προκειμένῳ ἐνδιαφέρει, θρακικῶν, εἰδικώτερον μάλιστα τῆς περιοχῆς τοῦ Διδυμοτείχου, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται καὶ τὰ παρατεθέντα τραγούδια. Εἰς ἐμὲ εἶναι γνωστὴ μία μόνον τοιαύτη παράδοσις, καταγραφεῖσα τὸ 1960 ὑπὸ τοῦ τότε συντάκτου τοῦ Κέντρου Ἀρχαιογραφίας Δ. Α. Πετροπούλου, δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι συναφεῖαι. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην «ὅταν ἦρθαν οἱ ἐχθροὶ νὰ τὸ καταλάβουν [τὸ κάστρον τοῦ Διδυμοτείχου], ὁ βασιλιάς ἢ ὁ διοικητὴς, ποὺ λεγόταν Μαργαρίτης, πῆγε ἔξω ἀπὸ τὸ Διδυμοτεῖχο, στὸ Ταράκ-νέμας (δὲν φατόθηκε ἡ κόρη), ἕνα τεσσάρων ἀπὸ τὸ Διδυμοτεῖχο, γιὰ νὰ διασκεδάσῃ. Ἡ κόρη τοῦ ἔμεινε στὸ κάστρο μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ μὴν παραδώσῃ τὰ κλειδιά τῶν τριῶν πυλῶν τοῦ κάστρου σὲ κανένα. Τὸ ἔμειναν οἱ ἐχθροὶ πὼς ἔλειπε ὁ βασιλιάς καὶ θέλησαν νὰ κάμουν ἐπίθεση. Ἐνας νεῖθρος ταπῆς, πῆγε κάτω ἀπὸ τὴ νοτιοδυτικὴ πύλη καὶ παρακάλεσε τὴ βασιλοπούλα ν' ἀνοίξῃ τὴν πύλη, γιὰ νὰ πάῃ νὰ κάμῃ τὴν προσευχὴν τοῦ στὸ παρεκκλήσι τοῦ ἀγίου Δημητρίου. Ἡ βασιλοπούλα τὸν ἄκουσε καὶ ἀνοίξε τὴν πύλη. Ὁ παπᾶς ἔκαμε σῆμα στοὺς ἄλλους καὶ ὅλοι μπῆκαν στὸ κάστρο. Πῆραν τὸ κάστρο. Κατάλαβε ἡ βασιλοπούλα τὸ κακὸ ποὺ ἔκαμε, μετενόησε ἀλλὰ ἦταν ἄργά. Ὁ βασιλιάς εἰδοποιήθηκε ὅτι ἔπεσε τὸ κάστρο. Εἶχε πεποιθήσῃ στὴ σταθερότητα τῆς κόρης τοῦ καὶ εἶπε ὅτι, ἂν σηκωθῇ ὁ κόκορας ποὺ βράζει, τότε θὰ παρθῇ καὶ τὸ κάστρο. Ἀξαφνὰ σηκώθηκε ὁ κόκορας, τοὺς . . . ρτσάλισε μὲ τὰ φτερά του, λάλησε, καὶ τότε κατάλαβαν ὅτι ἐπάρθη τὸ κάστρο . . . Ἡ βασιλοπούλα . . . ρίχτηκε ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον πύργον τοῦ κάστρου καὶ πέθανε . . .»⁴.

1. ΚΑ, χφ. 1499, σ. 3 (Καρωτή, 1922).

2. «οἱ τάριχοι ἐπὶ τῇ πυρὶ κείμενοι ἐπάλλοντό τε καὶ ἡσπαιρον ὅκως περ ἰχθύες νεοάλωτοι. καὶ οἱ μὲν περιχυθέντες ἐθώμαζον, ὁ δὲ Ἀρταύκτης ὡς εἶδε τὸ τέρας, καλέσας τὸν δ-πιῶντα τοὺς ταρίχους ἔρη . . .» (Ἡ ρ 6 δ. 9, 120 [Teubner, Kallenberg]. Πρβλ. Στίλπ. Κυριακίδου, Θρακικαὶ παραδόσεις, Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλάδος 1922, σ. 251-252 καὶ Ἀγαπητοῦ Γ. Τσοπανάκη, Βυζαντινὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα στὴν Κωνσταντινούπολη, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης 8 [1960], σ. 4 καὶ 5).

3. Ὡς π.χ. εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ κάστρου τοῦ Γριτζάν Ἀσάρ, κειμένου ΒΑ τῆς Κομοτηνῆς (Βλ. Στίλπ. Κυριακίδου, Θρακικαὶ παραδόσεις, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 250).

4. ΚΑ, χφ. 2343, σ. 266-268.

Καὶ ἡ παράδοσις ὅμως αὕτη, ἡ ὁποία προδήλως συμφύρεται πρὸς ἐκείνην τῆς ἀλώσεως τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς¹ ἔχει ἀπλῶς προσαρμοσθῇ εἰς τὰς τοπικὰς συνθηκάς. Τὴν παλαιότεραν μορφήν τῆς παραδόσεως δίδουν αἱ κατωτέρω ἐξ παραλλαγαί, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὸ γεγονός τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ τῶν παραλλαγῶν τούτων ἡ πρώτη προέρχεται ἀπὸ τὴν Λέσβον καὶ ἔχει δημοσιευθῇ, αἱ δύο ἐπόμεναι κατεγράφησαν ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1959 καὶ 1961 εἰς Φιλώτιον Νάξου καὶ τὰ Ἑβδαῖα Εἰσὶν ἀντιστοιχῶς κατὰ τὴν διάρκειαν ἀποστολῶν μου εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας διὰ λαογραφικοὺς σκοποὺς, ἡ τετάρτη προέρχεται ἐκ Σερβίων Κοζάνης καὶ κατεγράφη τὸ 1953, ἡ πέμπτη ἐκ Βαρελαίων Μαρμαρίου Εὐβοίας (καταγραφή 1953) καὶ ἡ ἕκτη ἐκ τοῦ χωρίου Φελλίου Γρεβενῶν (καταγραφή 1975).

Κατὰ τὴν πρώτην παραλλαγὴν οἱ Ἑβραῖοι μετὰ τὴν ταφήν τοῦ Χριστοῦ διεσκέδαζον, ἔχοντες πρὸ αὐτῶν πετεινόν, ποῦ ἔβραζε, καὶ ἄσπρα ἄβγά. Εἰς ἀπορίαν τινός, ἂν ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, ἀπαντοῦν οἱ λοιποὶ: «Σὰ γίνιν κότσ'να τ' ἄσπρα τ' ἄβγά, τσι σάν ἔβγ' γή πιτ'νὸς πὶ τοῦ τζιτζιρὲ τσι φονάξ' ἄλλου μιὰ φουρά "κικιρίκου", τότις θὰ σ'κουθῇ ξαναμπὶρ τσι τ'ς Μαριᾶς ἡ γιός. Τότες γίν'τσι πιλὰ τοῦ θάμα. Γιὰ μιὰ τ' ἄβγά γινιούκαν κότσ'να τσι ἔβγ' πιτ'νὸς πὶ τοῦ τζιτζιρὲ τσι φονάξι "κικιρίκου" τσι τίναξε τ'ς φτερούγας τ' τσι πιτάξαν τὰ ρύζα μέσ' στ' Βριγιούν τὰ μούτσ'να, τσι πέσαν οὐλ' γοὶ Βοττοῖοι μπουτ'». Τσ' ἀπὲ τότες γοὶ Οὐβριγιοὶ ἔχιν πανάδισ στὰ μούτσ'να δαυτ'».

Κατὰ τὴν δευτέραν οἱ Ἑβραῖοι ὅταν ἐσταυρώσαν τὸν Χριστὸν, σπάρσαν ἕνα πετεινὸν καὶ τὸν ἐτρώσαν κ' ἐδιασκεδάσαν. Ἐπεικουρίζονταν ὁ πετεινὸς κ' εἶπαν οἱ Ἑβραῖοι: Ἄν ἀνεστηθῇ εὐτὸς ὁ πετεινός, θ' ἀνεστηθῇ καὶ ὁ Χριστός. Τότε ὁ πετεινὸς ἐσηκώθη ἀπάνω κ' ἤκραξε τρεῖς φορὲς καὶ τῶν ἐπαράτησε καὶ μιὰ κουτσουλιὰ κ' ἤφυνε»². Κατὰ τὴν τρίτην οἱ Ἑβραῖοι ἐβράζαν πετεινὸν καὶ κάποιος πῆγε καὶ τοὺς λέει: ὁ Χριστὸς ἀνεστήθηκε. Λέει, ἂν χτυπήσῃ τὰ φτερά του αὐτὸς ὁ πετεινός, ποῦ βράζει καὶ σηκωθῇ, τότε θ' ἀνεστηθῇ καὶ ὁ Χριστός. Ἐκείνη τῇ στιγμῇ σηκώθηκε ὁ πετεινός καὶ ἐκτύπησε τὰ φτερά του καὶ τίς ράντισε μὲ τὰ ζεματιστὰ νιρὰ καὶ ἔμειναν σημάδια στὰ πρόσωπά τους. Ἀπὸ τότε ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι ἔχουν φιλὰ φιλὰ σημάδια σάν εὐλογιά»³. Κατὰ τὴν τετάρτην «ὅταν ἀναστήθηκε ὁ Χριστός, εἶπαν σ' ἕναν Ἑβραῖον ὅτι ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε. Ἐκεῖνος εἶπε: Ἄν ὁ κόκκορας ποῦ βράζω ζωντανέψῃ καὶ γεννήσῃ κόκκινο ἄβγό, τότε θὰ ἀναστηθῇ ὁ Χριστός. Πράγματι ὁ κόκκορας ζωντάνεψε καὶ γέννησε ἕνα κόκκινο ἄβγό. Ἀπὸ τότε βάφομε κόκκινα ἄβγά»⁴. Ἡ

1. Βλ. σχετικῶς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, σ. 50-51, ἀρ. 86-88, 2, σ. 716-728 καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὸ δημῶδες ἄσμα «τοῦ κάστρου τῆς Ὠριᾶς». Σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀμορίου τῷ 838 ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 13-14 (1960-1961), σ. 3-34.

2. Π. Νικητὰ, Τὸ Λεσβιακὸ μνηολόγιον, Μυτιλήνη 1953, σ. 180-181 (Λεσβιακά, Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Λεσβιακῶν Μελετῶν, τόμ. 1, τεύχ. 1).

3. ΚΛ, χφ. 2303, σ. 170.

4. Βλ. Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν περιοχὴν Εἰσὶν Δυτ. Θράκης, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 13-14, σ. 411.

5. ΚΛ, χφ. 1815, σ. 94-95.

πέμπτη παραλλαγή όμοιάζει πολύ με την τετάρτην¹, ή δὲ ἕκτη ἀναφέρει ἀπλῶς περὶ ἀναβιώσεως πετεινοῦ, ποῦ «μία γυναῖκα τηγάνιζε» πρὸς πίστωσιν ἐπίσης, ὡς ἐλέχθη, τοῦ γεγονότος τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ².

Αἱ παραλλαγὶ αὗται μετὰ τὴν σειράν των ἔχουν ἀπορρεύσει ἐκ διηγήσεως, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς παρεμβληθὲν κείμενον εἰς τὸν κοπτικὸν κώδικα τοῦ ἀποκρύφου Εὐαγγελίου τοῦ Νικοδήμου. Κατὰ τὴν ἀπόκρυφον ταύτην διήγησιν ὁ Ἰούδας μετανοήσας μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ διδασκάλου του εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἐπιστρέψας εἰς αὐτοὺς τὰ ἀργύρια τῆς προδοσίας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του, διὰ νὰ προετοιμάσῃ τὸν ἀπαγχονισμόν του «καὶ εὗρεν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καθημένην καὶ (τοῦ) πυρεάζειν ἀλέκτορα ἐν τῇ ἀνθρακιᾷ, ἔστω ἐν τῇ σούβλᾳ . . .». Ζητήσας σχολινίον διὰ τὴν ἀγχόνην, δικαιολογεῖ τὴν πρᾶξιν του εἰς τὴν γυναῖκα του ἐκ τοῦ ὅτι ἀδίκως παρέδωκε τὸν διδασκαλον εἰς τοὺς κακούργους, διότι οὗτος μέλλει τὴν τρίτην ἡμέραν νὰ ἀναστηθῇ. Αὕτη ὅμως ἀπιστοῦσα λέγει «ὅτι ὥσπερ οὗτος ὁ ἀλέκτωρ πυριαζόμενος ἐν τῇ ἀνθρακιᾷ φωνῆσαι δύναται, οὕτως καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀναστήσεται, ὥσπερ λέγεις. καὶ εὐθὺς ἐν τῷ λόγῳ αὐτῆς ὁ ἀλέκτωρ ἐκεῖνος ἔδωκε τὰς πτέρυγας αὐτοῦ καὶ ἔκραξε τρίτον. εἰτα πεισθεὶς ὁ Ἰούδας ἔτι πλείον, καὶ εὐθὺς ἐποίησε τὴν ἀγχόνην διὰ σχολινίου καὶ ἐκρεμάσθη, καὶ οὕτως ἀπήγγατο»³.

Τὸ θαῦμα ὅμως τοῦτο ὑπῆρξε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ πρότυπον δημιουργίας συναξαρικῶν καὶ ἄλλων συναφῶν ἱακτικῶν διηγήσεων πολλῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν⁴. Αἱ διηγήσεις πάλιν αὗται ἀπετέλεσαν τὸ ἀποκείμενον πολλῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, κυρίως παραλογῶν ἀλλὰ καὶ ἄλλων, ὅπως καλάντων κλπ. Τὰ τραγουδία ταῦτα μετὰ τὸ ἐν λόγῳ θέμα δύνανται εἰδικώτερον νὰ διακριθῶν εἰς τρεῖς ομάδας. Κατὰ τὴν πρώτην, ἡ ὁποία ὡς φαίνεται παρουσιάζει τὴν μεγαλύτεραν διάδοσιν, τὸ γεγονός τῆς θαυμασίας ἀναβιώσεως τοῦ πετεινοῦ συνδέεται μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τὰ τραγουδία τῆς ομάδος ταύτης ὁ Ἡρώδης ἀπιστῶν λέγει εἰς τὸν ἀναγγέλλοντα εἰς αὐτὸν τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἄγιον Στέφανον ὅτι θὰ πιστεύσῃ εἰς τὸ γεγονός, μόνον ἐὰν ἀναβιώσῃ ὁ πρὸ αὐτοῦ ψημένος πετεινός. Κατὰ τὴν δευτέραν ομάδα ἀρχων, δικαστῆς ἢ κάποιος ἄλλος πείθεται καθ' ὅμοιον τρόπον ὅτι νέος (ἢ νέα) ἀδίκως καταδικασθεὶς εἰς θάνατον δι' ἀγχόνης ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ μετὰ παρέλευσιν μακροῦ χρόνου ἐπὶ τῆς ἀγχόνης. Εἰς τὴν τρίτην ομάδα ἀνήκουν τὰ τραγουδία, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀναβιώσεως τοῦ πετεινοῦ συνδυάζεται μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Σημειωτέον

1. ΚΑ, χφ. 2042, σ. 111.

2. ΚΑ, χφ. 3802, σ. 209.

3. Evangelia apocrypha, ἐκδ. Constant. Tischendorf, Lipsiae 1853, σ. 269.

4. Βλ. Reinhold Köhler, Zu F. Wolfs Proben portugiesischer und catalanischer Volksromanz, εἰς Adolf Ebert, Jahrbuch für Romanische und Englische Literatur 3 (1861), σ. 58 κέξ. καὶ F. Wolf, σ. 67-68. Πρβλ. καὶ Leopold Schmidt, Die Volkserzählung. Märchen, Sage, Legende, Schwank. Berlin 1963, σ. 134. 'Ο Wolf (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 68) θεωρεῖ πιθανώτατον ὅτι αἱ παραδόσεις αὗται προέρχονται ἀπὸ ἀπόκρυφον Εὐαγγέλιον περὶ τῆς παιδικῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ τὸ κείμενον εἰς τὰς ἐκδόσεις Thilo καὶ Tischendorf.

ὅτι ὑπάρχουν ἐνίοτε καὶ ὁμοιότητες μεταξύ τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων καὶ τραγουδιῶν καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν παραλλήλων¹.

Ὅπως δὴ ποτε ἡ ὑπαρξὶς τῶν λαϊκῶν τούτων τραγουδιῶν μὲ τὸ ἐν λόγῳ θέμα εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς (Ἕγγλους, Ἰσπανοὺς, Ὀλλανδοὺς, Σουηδοὺς, Νορβηγοὺς κ.ἄ.) ἐνισχύει περαιτέρω τὴν ἄποψιν ὅτι καὶ τὰ ἀντίστοιχα ἐλληνικά τραγούδια εἶναι λαϊκὰ δημιουργήματα, παρὰ τὰς ἀτελείας τὰς ὁποίας παρουσιάζουν.

Σημειῶνω τέλος ὅτι ὑπάρχει δημοσιευμένη βουλγαρική παραλλαγή τοῦ παρατεθέντος τραγουδιοῦ τοῦ Ζαμπελίου, εἰς τὴν ὁποίαν, διὰ τὴν καταστῆ ἀκριβῶς πιστευτὴ ἢ ἁλῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ψημένος πετεινὸς κρᾶζει καὶ τηγανισμένα ψάρια ἐπανερχοῦνται εἰς τὴν ζωὴν². Ἄλλαι συναφεῖς βουλγαρικαὶ παραλλαγαὶ τοῦ τραγουδιοῦ σχετίζονται ὅχι πλέον μὲ τὴν ἁλῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ μὲ τὴν πτώσιν τῆς Βουλγαρίας³.

RÉSUMÉ

L'annonce de la prise de Constantinople dans des chansons de Thrace

par Steph. D. Hmellos

L'auteur présente et analyse des variantes de chansons de Thrace qui, par ailleurs, sont connues en d'autres régions de Grèce. Ces variantes font allusion à la résurrection miraculeuse du coq bacchyl, qui doit fournir la preuve de la prise de Constantinople par les Turcs.

Ce thème, selon l'auteur, existait déjà dans une légende de Thrace où l'on racontait la prise d'un château-fort. Toutefois cette légende même est analogue à d'autres, connues dans toute la Grèce, où la résurrection du coq fournit la preuve de la Résurrection du Christ. Toutes ces légendes à leur tour proviennent d'un texte apocryphe de l'Evangile de Nicodème, selon lequel Judas veut se pendre lorsqu'il apprend que le Christ va ressusciter; sa femme tente de lui faire comprendre que cela est impossible sauf si le coq en train de rôtir ressuscitait lui aussi; le coq ressuscite et Judas se pend. Le thème du coq ressuscité se retrouve dans de nombreuses chansons (ballades) d'Europe. La source principale de ces chansons est selon toute probabilité le texte apocryphe de Nicodème.

1. Βλ. κυρίως Francis James Child, The english and scottish popular ballads, Boston and New York 1882-1888 (φωτ. ἀνвт. New York 1956), 1, σ. 233-242 (22) καὶ 505-6· 2, σ. 501· 3, σ. 502-503· 4, σ. 451-452· 5, σ. 212 καὶ 288 καὶ R. Köhler καὶ F. Wolf, ἐνθ' ἀνωτ. Ὁ Child (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 239) γράφει ὅτι παλαιστάτη πηγὴ τοῦ θαύματος τῆς ἀναβιώσεως τοῦ ψημένου πετεινοῦ, ὅπως ἀπαντᾷ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς παραλλαγάς, εἶναι τὸ μνημονευθὲν ἀπόκρυφον κείμενον.

2. Βλ. Child 4, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 452. Ὁ Child γνωρίζων τὴν παραλλαγὴν τοῦ Ζαμπελίου τὴν μνημονεύει (1, σ. 241).

3. Child 4, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 452. Αὐτῷ ἀναφέρεται καὶ σχετικὴ βραχεῖα βιβλιογραφία, τὴν ὁποίαν ὁμως παρὰ τὰς προσπάθειάς μου δὲν ἠδυνήθην νὰ προμηθευθῶ καὶ ἐλέγξω.